

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Циганов О.Г.

кандидат технічних наук, доцент,

начальник науково-дослідного відділу

Державного науково-дослідного інституту МВС України

У статті висвітлені питання сутності, змісту та особливостей діяльності органів внутрішніх справ з надання адміністративних послуг.

В статті освітлені питання сутності, содержания и особенностей деятельности органов внутренних дел по предоставлению административных услуг.

The article highlights the issues of nature, content and peculiarities of the activity of the bodies of internal Affairs to provide administrative services.

Ключові слова: органи внутрішніх справ, адміністративна послуга, адміністративна послуга у сфері внутрішніх справ, дозвольно-реєстраційні послуги, дозвольна діяльність, дозвіл органу виконавчої влади, сертифікація, ліцензування, реєстраційна діяльність, підтверджувальне (посвідчувальне) провадження.

Одне з провідних місць у системі органів виконавчої влади України посідають органи внутрішніх справ (далі – ОВС), які, з одного боку, є галузевою підсистемою державного управління, а, з іншого – одним з найбільш важливих суб'єктів правоохоронної діяльності. Сфера цієї діяльності ОВС є дуже широкою й за своїм профілем, різноманітною, багатоструктурною. Вона включає ряд складних груп суспільних відносин, які пов'язані із захистом життя, здоров'я, прав, свобод та інтересів особи, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань; виявленням, попередженням і припиненням злочинів та інших правопорушень; здійсненням оперативно-розшукової діяльності та досудового слідства; забезпеченням громадської безпеки і правопорядку; здійсненням ліцензійно-дозвольної діяльності; забезпеченням реєстраційної та міграційної роботи; охороною власності за договорами тощо.

Ще однією, але не менш важливою, групою суспільних відносин у сфері внутрішніх справ є діяльність ОВС із надання послуг фізичним та юридичним особам приватного права. При цьому послуги, які надаються органами і підрозділами внутрішніх справ, є, безумовно, *публічними послугами*⁶. Оскільки послуги, що надаються органами і підрозділами внутрішніх справ, є спеціальними, відомчими, такими, що здійснюються у сфері внутрішніх справ держави, то їх можна також назвати *послугами органів внутрішніх справ*. Найбільша частина цих послуг є *адміністративними*, тобто такими, що базуються на діях органів і підрозділів внутрішніх справ, які мають управлінський характер, надаються за допомогою адміністративних процедур та направлені на створення умов щодо задоволення потреб приватних осіб.

До *ознак адміністративної послуги ОВС* слід віднести такі:

- безпосередня пов'язаність із суспільною функцією держави у сфері внутрішніх справ;
- надання органом (підрозділом) внутрішніх справ шляхом реалізації владних повноважень, які чітко визначаються законом;
- створення організаційних умов для реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів або виконання покладених на них нормативними правовими актами обов'язків у сфері внутрішніх справ держави;
- надання за допомогою адміністративних процедур, які розпочинаються, як *правило*, за ініціативою конкретної приватної особи, яка звернулася до уповноваженого органу;
- результатом розгляду звернення приватної особи є адміністративний акт зовнішнього спрямування, який має індивідуальний характер (тобто прийняте компетентним органом рішення індивідуальної дії спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків конкретної приватної особи у сфері внутрішніх справ);

⁶ Зазначимо, що з ліквідацією у 2008 році уже не тільки де-факто, але і де-юре місцевої міліції, яку передбачалося утворювати за рішенням органів місцевого самоврядування на підставі подання місцевих державних адміністрацій та виконавчих органів рад, за погодженням із Міністерством внутрішніх справ України, і яка повинна була утримуватися за рахунок місцевого бюджету, можна вести річ про те, що послуги міліції до того ж є суто *державними послугами*.

- для отримання такої послуги споживачем йому необхідно виконати певні вимоги, визначені законом.

На підставі викладеного, під **адміністративною послугою у сфері внутрішніх справ** слід розуміти діяльність органу (підрозділу) внутрішніх справ, що виражається в здійсненні дій і (чи) прийнятті рішень у формі документованої інформації (документа), розпорядження, котрі відбуваються в контакт з конкретно приватною особою, яка переважно сама звертається до відповідного органу (підрозділу) з метою реалізації своїх суб'єктивних прав та законних інтересів або виконання покладених на неї нормативними правовими актами обов'язків у сфері внутрішніх справ держави.

Адміністративні послуги ОВС мають певні особливості й ознака добровільності їх отримання приватними особами не завжди є пріоритетною в діяльності міліції. Адже чимало таких послуг надається працівниками міліції в ході охорони громадського порядку, захисту життя і здоров'я громадян, коли така діяльність зазначених посадових осіб як надавачів послуг фактично носить *рятувальний характер*.

Діяльність ОВС, яка спрямована на задоволення потреб приватної особи, котрій надається допомога, є послугою навіть у тих випадках, коли така особа не звертається за наданням цієї допомоги або навіть відмовляється від неї і, в силу цього, до цієї особи застосовуються заходи примусу з боку працівників міліції, щоб ці корисні для приватної особи результати послуги були нею отримані [1, с. 130]. Адміністративними послугами ОВС зокрема будуть: затримання та доставляння у спеціалізовані медичні заклади психічно хворих осіб, які своїми діями можуть завдати шкоди своєму здоров'ю або життю і здоров'ю оточуючих їх громадян; розслідування причин дорожньо-транспортної пригоди та інші.

Втім, надання органами та підрозділами внутрішніх справ переважної більшості відомчих адміністративних послуг здійснюється на основі добровільного волевиявлення приватних осіб, які бажають отримання таких послуг, наприклад: розшук осіб, які пропали безвісті, за заявами громадян, адміністрації підприємств, установ та організацій; забезпечення збереження знайдених і зданих до міліції документів, речей, цінностей та іншого майна, вживання заходів щодо повернення їх законним власникам.

Згідно з пунктом 2 статті 5 Закону України "Про адміністративні послуги" перелік адміністративних послуг визначається законом [2]. Разом з тим, на сьогодні вичерпний перелік адміністративних послуг у сфері внутрішніх справ законодавчо не визначений.

Але перелік платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби, і розмір плати за їх надання затверджено підзаконним актом – постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2007 р. № 795 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1098). Крім того, в окремих випадках Уряд України безпосередньо регулює відносини щодо надання відповідної послуги. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2012 р. № 146 затверджено Порядок забезпечення суб'єктів здійснення обов'язкового технічного контролю бланками протоколів перевірки технічного стану транспортного засобу та встановлення розміру плати за надання таких послуг, в якому зокрема визначено, що послуга із забезпечення зазначених суб'єктів бланками протоколів є адміністративною послугою і вона надається управлінням Державтоінспекції [3].

Проведений аналіз зазначених нормативних актів свідчить, що у сфері внутрішніх справ діяльність із надання платних адміністративних послуг здійснюють підрозділи: експертної служби, міліції громадської безпеки (а саме підрозділи дозвільної системи, ліцензування та державного охоронного нагляду), Державної автомобільної інспекції (далі – ДАІ) та Державної міграційної служби України (далі – ДМС).

Серед офіційно визначених законодавством України адміністративних послуг у сфері внутрішніх справ за змістом адміністративної діяльності щодо їх надання можна виділити такі їх види: 1) видача спеціальних дозволів (погоджень, висновків) на здійснення певних дій; 2) сертифікація продукції; 3) ліцензування певних видів господарської діяльності; 4) державна реєстрація з веденням реєстрів; 5) підтвердження (посвідчення) певного юридичного статусу та/або факту.

При цьому найбільший обсяг із таких адміністративних послуг складають **дозвільно-реєстраційні послуги**.

Дозвільна діяльність виконується у зв'язку з тим, що використання окремих предметів, речовин, матеріалів, здійснення окремих видів діяльності, виробництв, робіт становить підвищену небезпеку для суспільства, що потребує відповідного порядку надання офіційних документів, здійснення контрольно-наглядової діяльності, складання відповідної звітності, ведення реєстрів тощо з боку уповноваженого органу виконавчої влади.

В постанові Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576, що затвердила Положення про дозвільну систему, дано визначення цієї системи як особливого порядку

виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку і використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян [4].

Основна відмінність між дозвільною системою у широкому і у вузькому (або власному, спеціальному) розумінні полягає у об'єктах, щодо яких вона здійснюється, суб'єктах та процедурі одержання дозволу. Повний перелік предметів, матеріалів і речовин, підприємств, майстерень і лабораторій, на які поширюється дозвільна система у вузькому розумінні, наведено у зазначеному Положенні. Всі ж інші випадки, коли законодавством передбачається отримання дозволу в тому чи іншому вигляді, слід відносити до дозвільного порядку здійснення певних дій у широкому розумінні.

Щодо дозвільної системи функції органів публічної влади знаходять свій прояв переважно у виданні відповідних документів дозвільного характеру. Іншими словами, дозволяючи або забороняючи виконання тих чи інших дій, зазначені органи здійснюють тим самим дозвільну діяльність як специфічний вид своєї виконавчо-розпорядчої діяльності.

Під *дозволом* органу виконавчої влади розуміється офіційне санкціонування уповноваженими органами (їх посадовими особами) певних дій фізичних та юридичних осіб, яке проводиться в цілях забезпечення громадської безпеки, законності, охорони правопорядку, життя та здоров'я громадян [5, с. 274].

Найбільш поширеною формою адміністративної діяльності ОВС із надання послуг приватним особам у сфері відносин дозвільної системи є *видача спеціальних дозволів*. Такі дозволи зокрема видаються: підрозділами міліції громадської безпеки (як-от, видача дозволів на придбання і перевезення вогнепальної зброї, боєприпасів, інших предметів, на які поширюється дозвільна система); підрозділами ДАІ (наприклад, оформлення та видача дозволу на перевезення надгабаритних, великовагових вантажів); підрозділами ДМС (як-от, оформлення та видача дозволу на імміграцію в Україну іноземцям або особам без громадянства).

Наступною формою адміністративної діяльності ОВС із надання послуг приватним особам є *сертифікація* (у перекладі з латинської "certifico" означає "підтверджую", "засвідчую"), яка передбачає необхідність одержання заявником сертифіката (документа відповідності), що підтверджує якість реалізованої продукції відповідним стандартам чи іншим нормативно-технічним документам, а також наділяє таку особу правом маркування продукції спеціальним знаком відповідності.

В Законі України "Про підтвердження відповідності" сертифікація визначена як процедура, за допомогою якої визнаний в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем екологічного управління, персоналу встановленим законодавством вимогам [6].

Декрет Кабінету Міністрів України "Про стандартизацію і сертифікацію" від 10 травня 1993 р. визначає правові та економічні основи систем стандартизації та сертифікації, встановлює організаційні форми їх функціонування на території України. Відповідно до статті 13 цього нормативно-правового акту сертифікація продукції в Україні поділяється на обов'язкову та добровільну і здійснюється уповноваженими на те органами з сертифікації – підприємствами, установами і організаціями – зокрема з метою запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього природного середовища [7].

Згідно зі статтею 15 цього ж документа обов'язкова сертифікація в усіх випадках повинна включати перевірку та випробування продукції для визначення її характеристик і подальший державний технічний нагляд за сертифікованою продукцією. При цьому випробування з метою обов'язкової сертифікації повинні проводитися акредитованими випробувальними лабораторіями (центрами) методами, які визначені відповідними нормативними документами, а за відсутності цих документів – методами, що визначаються органом з сертифікації чи органом, який виконує його функції.

Зазначимо, що обов'язкова сертифікація має стосуватися лише тієї продукції, яка має безпосередній вплив на життя та здоров'я людей, а також навколишнє природне середовище.

В органах внутрішніх справ надання послуг із обов'язкової сертифікації мають право здійснювати такі організаційні структури:

Державний центр сертифікації засобів охоронного призначення – державне підприємство, яке є структурним підрозділом Департаменту Державної служби охорони при МВС України, щодо сертифікації (як нової продукції так і такої, що була в користуванні) систем тривожної сигналізації (а саме: систем охоронної і охоронно-пожежної сигналізації;

охоронних теле- (відео-) систем; систем контролювання доступу; систем охоронної сигналізації транспортних засобів) та захисту панцерованих спеціалізованих автомобілів;

науково-дослідні установи системи МВС України щодо сертифікації зброї, конструктивно схожих із нею виробів, набоїв, виробів піротехнічних побутового призначення та феєрверків з видачею сертифікатів (за схемами згідно з ДСТУ 3413).

Однією із форм адміністративної діяльності ОВС із надання послуг суб'єктам господарської діяльності є *ліцензування*, яке передбачає процедуру одержання такими суб'єктами спеціального документа державного зразка (ліцензії – від латинського слова "licentia", що означає "право, дозвіл"), який видається уповноваженим на те органом публічної влади та в якому засвідчується право особи займатися певним видом діяльності.

Порядок здійснення дозвільної діяльності у формі ліцензування регламентується Законом України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" від 1 червня 2000 р. № 1775-III, де під ліцензією розуміється документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата (тобто суб'єкта господарювання, який одержав цей документ) на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов; під ліцензуванням – відповідна діяльність органу ліцензування, яка полягає у видачі, переоформленні та анулюванні ліцензій, видачі дублікатів ліцензій, веденні ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контролі за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видачі розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [8].

Зазначеним Законом запроваджено механізми подання заяви на отримання ліцензій, встановлено єдиний перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, визначено разову плату за видачу ліцензій, порядок здійснення державного нагляду та контролю у сфері ліцензування, а також підстави та механізм анулювання ліцензій.

Відповідно до пункту 1 переліку органів ліцензування, затвердженого постановою Уряду від 14 листопада 2000 р. № 1698, на МВС України, як орган ліцензування, покладаються повноваження щодо здійснення ліцензування таких видів господарської діяльності:

– виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду;

– виробництво спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж;

– охоронна діяльність;

– діяльність, пов'язана з виробництвом, торгівлею піротехнічними засобами;

– діяльність, пов'язана з наданням послуг стрільбищами невійськового призначення та функціонуванням мисливських стендів [9].

Реєстраційні адміністративні послуги є однією із форм виконавчо-розпорядчої діяльності органів публічної влади, пов'язаної з реалізацією ними реєстраційних повноважень, яка становить комплекс дій із забезпечення повної, своєчасної і правильної реєстрації певних фактів у єдиних державних реєстрах; внесення до реєстраційних документів необхідних змін, доповнень та виправлень; поновлення втрачених та анулювання повторно складених реєстраційних документів; видачі спеціально уповноваженим органом (посадовою особою) відповідного реєстраційного документа (свідоцтва, посвідчення тощо), що підтверджує проходження реєстраційної процедури та надає заявникові певні права чи їх підтверджує.

Державна реєстрація як інститут адміністративного права у правовому полі України досить нове та недосліджене явище. Мабуть тому сьогодні законодавець не надто чітко тлумачить зазначену категорію.

Так, у статті 34 Закону України "Про дорожній рух" від 30 червня 1993 р. № 3353-XII визначено, що державна реєстрація транспортного засобу полягає у здійсненні комплексу заходів, пов'язаних із перевіркою документів, які є підставою для здійснення реєстрації, звіркою і, за необхідності, дослідженням ідентифікаційних номерів складових частин та оглядом транспортного засобу, оформленням і видачею реєстраційних документів та номерних знаків [10]. Тобто, у цьому Законі України державна реєстрація розуміється як здійснення комплексу заходів, пов'язаних із перевіркою документів, які є підставою для здійснення реєстрації, з подальшим оформленням і видачею реєстраційних документів.

У Законі України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV термін "реєстрація громадянства України"

вживається у значенні внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру про місце проживання або місце перебування особи із зазначенням адреси, за якою з особою може вестися офіційне листування або вручення офіційної кореспонденції [11].

У Законі України “Про громадянство України” від 18 січня 2001 р. № 2235-III термін “реєстрація громадянства України” визначається як внесення запису про набуття особою громадянства України спеціально уповноваженим на те органом у відповідні облікові документи [12].

Можна навести й інші приклади, однак вже і з приведеного вище стає зрозумілим, що на даний час у чинному законодавстві не існує єдиного підходу до розуміння поняття “державна реєстрація”.

Тому, здійснивши аналіз наукових публікацій та чинних нормативно-правових актів, М.П. Гурковський сформулював таке, на наш погляд дуже вдале, визначення поняття “державна реєстрація”: це інститут адміністративного права, яким забезпечується фіксація фактів, явищ, відомостей чи певних матеріальних об’єктів з метою їх державного обліку і контролю, засвідчення дійсності й надання їм законного (легітимного) статусу, в результаті чого настають певні юридичні наслідки. Вона здійснюється у встановленому законодавством порядку органами публічної влади, на які покладено також обов’язки щодо ведення та належного функціонування відповідного державного реєстру [13, с. 34].

До суб’єктів реєстраційної діяльності (тобто органів публічної влади, діяльність яких спрямована на задоволення загального публічного інтересу у сфері реєстрації фактів, явищ, відомостей чи певних матеріальних об’єктів з метою їх обліку або надання їм законного статусу) зокрема слід віднести Міністерство внутрішніх справ України та Державну міграційну службу України.

Отже, у сфері внутрішніх справ реєстраційні адміністративні послуги надаються: підрозділами міліції громадської безпеки (зокрема, щодо переоформлення зброї за місцем її обліку з одного власника на іншого); підрозділами ДАІ (як-от, видача свідоцтва про реєстрацію колісних транспортних засобів у зв’язку з його пошкодженням або непридатністю, внесенням змін до реєстраційного документа або для виїзду за кордон); підрозділами ДМС (зокрема, щодо видачі довідки про реєстрацію особи в якості громадянина України).

Ще однією з форм адміністративної діяльності ОВС із надання послуг є, як було зазначено вище, *підтвердження (посвідчення) певного юридичного статусу особи та/або факту*. Роль підтвердження певного юридичного статусу або факту впливає зі значення цих правових інститутів для розвитку правових відносин та необхідності захисту прав і охоронюваних законом інтересів громадян та організацій.

Під *посвідчувальним провадженням* розуміється діяльність компетентних адміністративних органів щодо вирішення індивідуальних справ, пов’язаних з офіційним підтвердженням (посвідченням) від імені держави суб’єктивних прав, правового статусу або відповідності діяльності (дій) фізичної чи юридичної особи вимогам, встановленим законодавством, інших юридичних фактів [14, с. 180].

Процедура підтвердження (посвідчення) певного юридичного статусу особи та/або факту супроводжується видачею спеціально уповноваженим органом (посадовою особою) відповідного посвідчуючого документа (довідки, свідоцтва, посвідчення тощо), що надає заявникові певні права чи їх підтверджує.

У сфері внутрішніх справ підтвердження певного юридичного статусу особи та/або юридичного факту зокрема здійснюється: підрозділами ДАІ (наприклад, видача посвідчення водія на право керування транспортними засобами) та підрозділами ДМС (як-от, оформлення та видача тимчасового посвідчення громадянина України).

Розглянуті нами дозвільні, сертифікаційні, ліцензійні, реєстраційні та посвідчувальні провадження слід віднести до адміністративно-регулятивних процедур, пов’язаних із наданням дозвільно-реєстраційних послуг у сфері внутрішніх справ.

Характерні ознаки та зміст адміністративних послуг у сфері внутрішніх справ створюють об’єктивні передумови для участі в процедурах їх надання також інших органів публічної влади. Наприклад, суб’єктами надання адміністративних послуг у міграційній сфері відповідно до законодавства крім ДМС України можуть бути МВС України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство інфраструктури України, Адміністрація Державної прикордонної служби України, дипломатичні представництва й консульські установи України, місцеві органи влади та ін.

Тому актуальним є питання підтримання належної взаємодії суб’єктів надання адміністративних послуг у сфері внутрішніх справ. Так, згідно з пунктом 3 статті 10 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” у разі виникнення сумнівів щодо достовірності інформації, необхідності у встановленні справжності й дійсності документів центральний орган виконавчої влади, що реалізує

державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, має право звертатися з відповідними запитами до Міністерства закордонних справ України, Служби безпеки України, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, які можуть сприяти встановленню справжніх фактів стосовно особи, особова справа якої розглядається [15].

Література

1. Голосніченко І.П., Черненко Л.М. Публічні послуги, що надаються міліцією, їх класифікація та проблема якості / І.П. Голосніченко, Л.М. Черненко // Наука і правоохорона. – 2008. – № 1. – С. 124-131.
2. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – Ст. 3067.
3. Про затвердження Порядку забезпечення суб'єктів здійснення обов'язкового технічного контролю бланками протоколів перевірки технічного стану транспортного засобу та встановлення розміру плати за надання таких послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2012 р. № 146 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 16. – Ст. 590.
4. Про затвердження Положення про дозвільну систему: постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
5. Словарь административного права / Бачило И.Л., Гандилов Т.М., Гришковец А.А. и др. – М.: Фонд "Правовая культура", 1999. – 320 с.
6. Про підтвердження відповідності: Закон України від 17 травня 2001 р. № 2406-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 32. – Ст. 169.
7. Про стандартизацію і сертифікацію: Декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 р. № 46-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 27. – Ст. 289.
8. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 р. № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
9. Про затвердження переліку органів ліцензування: постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 46. – Ст. 2001.
10. Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 р. № 3353-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 31. – Ст. 338.
11. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 232.
12. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
13. Гурковський М.П. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект: монографія / М.П. Гурковський. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – 204 с.
14. Машаров И.М. Административно-публичная деятельность в России. Проблемы правового регулирования: моногр. – М.: Юнити-Дана, 2009. – 239 с.
15. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 16. – Ст. 146.